

çeşitli resmî daireler hep bu üslûpta yapıldığı gibi birçok evde de bu uygulamalardan kaçınılmamıştır. Ancak 1935'ten sonra bu üslûp terk edilmiş ve Batı Avrupa'da o yıllarda hâkim olan modern mimari benimsenmiştir.

Atatürk'ün ve onun döneminin Türk sanat eserlerine karşı tutumunu aydınlatmada başvurulacak kaynaklardan biri de o yıllarda yayımlanmış olan bazı kanun ve tamimlerdir. Bunların bizzat Atatürk'ün emriyle yazıldığı veya en azından onun görüşü alınarak hazırlandığında şüphe yoktur. Atatürk zamanında çıkarılan kanunlarda Türk devrine ait eski eserlerin korunmasını öngören maddeler vardır. Fakat bu kanunların içinde yer alan iyi niyetle konmuş maddeleri bazı ilgililer bilmezlikten gelmiştir. Bu hususta en göze çarpıcı örnek, 28 Mayıs 1927 tarih ve 1057 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bilcümle mebânî-i resmîye ve millîye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılması hakkında kanun"dur. Kanunun birinci maddesinde resmî dairelerle okullardaki tuğra, arma ve kitâbelerin kaldırılması istenmekte, fakat ikinci maddede, "Tuğra ve arma ve kitâbeler devlet veya belediye malı olan binalarda bulunduğu halde kaldırılarak müzelerle konulur. Yerlerinden kaldırılmalarıyla gerek kendilerinin gerek bulundukları binaların bedîi veya tarihî kıymetlerine halel gelecek olanlar, eserin bulunduğu mahallin bedîi kıymetini nakîsedâr etmemek üzere münasip tahrifat önlenmek istenmiştir. Üçüncü maddede, "Alâkadar vekâletlerin müracaatı üzerine devlet binalarından hangi eserlerin kaldırılması veya örtülmesi lâzım geldiğini tayin ve örtülmesi şekil ve sûretini tesbitle karar vermek Maarif Vekâleti'ne aittir" denilmiştir.

Kanunun yayımlanmasından sonra Osmanlı devri Türk eserlerinde korkunç tahribata yol açan uygulamanın kanunu yapanlar tarafından asla düşünülmediği, bunun "inkılâpçı" görünmek isteyen bazı daire müdürleriyle idareciler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Buna benzer bir durum, cami ve mescidlerin kâdrolarının tesbiti için 8 Ocak 1928 tarih ve 6061 sayılı tâlimatnâme ile bunun tamamlayıcısı olan ikinci tâlimatnâmedeki maddelerde de görülür. Bu maddeleri eksik veya yanlış anlayan yahut anlamak istemeyen bazı daire âmirleri, yaptıkları uygulamalarla pek çok Türk sanat eserinin tahribine ve yok edilmesine sebep olmuştur.

Halbuki Atatürk'ün cumhurbaşkanı olduğu yıllarda yayımlanan bazı tamimler bu hususta gösterilen hassasiyetin işaretleridir. 3 Ekim 1935'te Maarif Vekâleti'ne Başvekâlet'ten gönderilen bir yazıda şu ifade kullanılmıştır: "Müteaddit tebliğlere aykırı olarak bazı vilâyetlerde idare âmiri ve belediye reislerinin vakıf akar ve hayratına karşı kanunsuz ve yolsuz harekette bulundukları ve yıkılmak üzeredir diyerek sapasağlam binaları çarçabuk yıktırdıkları ve daha buna benzer hareketlerle hem evkafa hem millî kültüre zarar verdikleri anlaşılmıştır. Kanunlarımızın gösterdikleri yollar dururken bu gibi hallere sapanların kendilerini ağır mesuliyete koymuş olduklarını bildiririm. Türklüğün yüksek âbidelerine ve yâdigârlarına karşı saygı beslenmesini isterim. Telgrafla bütün vilâyetlere yazılmış ve sûreti vekilliklere verilmiştir". Yine Başvekâlet'ten Maarif Vekâleti'ne gönderilen başka bir yazıda da Türk sanat eserlerinin yıkılmalarının önlenmesi istenmiştir: "Sarih nizamla ve mükerrer tebliğ ve ihtarlara rağmen imar mefhumunu yanlış anlayan bazı memurların bu hususta en ufak ihtisası bile olmadığı halde, görüş ve muhakemeleri bakımından ehemmiyetsiz sandıkları çok kıymetli eserlerimizi bîmuhâbâ yıkmakta ve yıktırmakta oldukları teessüfle görülmektedir. Ezcümle en yakın misaller olmak üzere İstanbul vilâyetinde Üsküdar'da Mimar Sinan'ın kıymetli bir eseri olan Mihrimah Sultan İmareti'nin alâkadar dairesinin ikaz ve mümânaatına rağmen yıktırıldığı, Edirne'de gene Mimar Sinan'ın âsarından İki Kapılı Han'ın ve Ürgüp-Kayseri yolu üzerinde Alâeddin Keykubad zamanından kalma Sarıhan'ın aynı âkibete uğratıldığı anlaşılmış ve müsebbipleri hakkında kanunî takibat icrası alâkadar makamlara bildirilmiştir. Millî varlığımızı ve medeniyetimizi bugün ve gelecek asırlarda dünyaya tanıtan ve tanıtabilecek olan kıymetli âbidelerin mânalı mânasız bahanelerle yıkılması değil bilakis beşerin ve tabiatın tahribatına karşı titiz bir itina ile korunması müstelzimdir; yalnız kanunî bir vazife değil millî bir borçtur... Hiçbir eserin hiçbir bahane ile yıktırılmasına katıyen meydan verilmemesini talep ve aksi takdirde yıktıranlara müsamaha edenler hakkında şiddetle takibat yapılacağını..." Yine Atatürk döneminde Başvekâlet'ten 10 Nisan 1936'da Maarif Vekâleti'ne gönderilen bir yazıda da şu satırlar yer almaktadır: "Eski sanat eserlerinin her türlü tahripten korunması için gösterilen hassasiyete ve bunun için yapılan kat'î tebligata rağmen, evvel-

ce askeriye'nin işgali altında iken tarihî ve mimari kıymeti yüksek olmalarından dolayı tahliye ettirilmiş olan Diyarbakır'deki Hüsreviye ve Behramiye camilerinin buna en evvel mani olması icap eden valilerin tensibiyle Ziraat Bankası'nca buğday ambarı ittihaz edildiği anlaşılmış ve derhal boşaltılmaları vilâyete emredilmiştir. Hangi daireye ait olursa olsun Türk sanat ve medeniyetinin kıymetli belgeleri olmak itibarıyla memleketin malı ve muhafazaları herkesçe millî bir vazife telakki edilmesi lâzım olan bu gibi eserlere karşı gösterilecek ihmal ve lâkaydı hiçbir sebep mâzur gösteremez..."

BİBLİYOGRAFYA :

M. Fuad Köprülü – A. Gabriel, *Sinan, Hayatı, Eseri*, İstanbul 1937, Önsöz; Nurettin Can, *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun, Nizamnâme ve Emirler*, Ankara 1948; Metin Sözen – Mete Tapan, *50 Yılın Türk Mimarisi*, İstanbul 1973, tür.yer.; Nurullah Berk – Hüseyin Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, İstanbul 1973, tür.yer.; Nurullah Berk, "Atatürk ve Sanat", *Varlık*, XXX/585, Atatürk özel sayısı, İstanbul 1962; Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1975, s. 132, 249-250; a.mlf., "Atatürk ve Müzeler", *Türkiyemiz*, sy. 11, İstanbul 1973, s. 2-4; İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, Ankara 1980, özellikle bk. s. 12-25; Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, Ankara 1981; Semavi Eyice, *Atatürk ve Pietro Canonica*, İstanbul 1986; a.mlf., "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", *TTK Belleten*, XXXII/128 (1968), s. 509-526; a.mlf., "Atatürk ve Tarih", *İlgi*, XV/31, İstanbul 1981, s. 24-27; Melâhat Özgü, "Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", *Atatürk Konferansları*, Ankara 1964, 1, 21-56; Afet İnan, "Resim Galerisi", *TTK Belleten*, II/5-6 (1938), s. 251-252; "Mimar Sinan'ın Heykeli Hususundaki Yazı", a.e., III/10 (1939), IV. XCII, XCIV; Tahsin Öz, "Atatürk ve Türk Sanatları", a.e., XX/80 (1956), s. 585-598; Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Buyruğıyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı", a.e., XXVIII/108 (1963), s. 641-651, 652-655 (belgeler).

SEMAVİ EYİCE

V. ATATÜRK ve DİN. Mustafa Kemal'in çocukluk ve gençlik yıllarında dönemin geleneklerine uygun olarak ailede, çevrede ve okulda yeterli dinî eğitim aldığı bilinmektedir. Yetişkinlik devrinde de din konusunda yerli ve yabancı kaynakları incelemeyi sürdürmüş, bu sayede İslâmiyet hakkında geniş bir bilgiye sahip olmuştur. Özellikle Kur'an'ın Türkçe meâli, İslâm tarihi ve uygarlığıyla ilgili çok sayıda kitap okumuştur. Notlar düştüğü ve bazı bölümlerini işaretlediği kitaplar arasında Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'nin *Târîh-i İslâm*, Corcî Zeydân'dan tercüme edilen *Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi*, Leone

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Caetani'den çevrilen *İslâm Târihi*, M. Şemsettin Günaltay'ın *İslâm Târihi*, Ziyâ Paşa'nın *Endülüs Târihi* ve Stanley Lane-Poole'den tercüme edilen *Düvel-i İslâmiyye* adlı eserler dikkat çekmektedir. Atatürk ayrıca Dolmabahçe Sarayı'nda ilim adamı ve düşünürlerle sohbet ve toplantılar düzenleyerek içtimâî hayatı ilgilendiren dinî konuları tartışmış, bu toplantılarda İslâmiyet hakkında yazılan kitapların ve Kur'an tercümelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır (Borak, s. 69).

Hâfız Yaşar Okur hâtıralarında Atatürk'ün dinî hassasiyetini şöyle anlatır: "Ramazanların atam için çok büyük bir önemi vardı. Ramazan gelir gelmez ince saz heyeti Çankaya Köşkü'ne giremezdi. Kandil geceleri de saz çaldırmazdı. Sadece beni huzurlarına çağırır, Kur'an-ı Kerim'den bazı sûreler okuturlardı. Ben okurken gözleri derin bir noktaya takılır, derin huşû ile dinlerlerdi. Ruhen çok mütelezziz olduğu her halinden anlaşılırdı." Okur ayrıca Atatürk'ün çocukluğundan itibaren gördüğü, öğrendiği ve kendi çevresinde yaşanan dinî âdetleri sürdürdüğünü, sevdiklerini kaybedince kabirleri başında Yâsin okuttuğunu ve her yıl muntazaman Çanakkale şehidleri için mevlid okutma geleneği başlattığını yazar (*Atatürk'le On Beş Yıl*, s. 10, 36-40).

Mustafa Kemal'in mânevî hayatında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Yetişme döneminde Mevlevî âyini dinlemek ve semâ izlemek için Selânik'teki Mevlevî Tekkesi'ne yaptığı ziyaretler bu büyük düşünüre olan ilgisini arttırmıştır. *Meşnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr* tercümelerini okuyarak Mevlevîlik düşüncesinin derinliğini keşfeden Atatürk değişik vesilelerle Mevlânâ'ya olan hayranlığını, Mevlevîliğin Türk geleneklerine ve din anlayışına olan etkisini dile getirmiştir (Borak, s. 55-56, 58).

Atatürk'e göre her şeyden önce din bir vicdan meselesidir ve herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir (*Yakınlarından Hatıralar*, s. 103). Bu sebeple hiç kimse bir başkasını ne bir dini ne de bir mezhebi kabul etmeye zorlayamaz (Kılıç Ali, s. 57). Mustafa Kemal dinsiz milletlerin varlıklarını devam ettiremeyeceği düşüncesindedir. "Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete sahiptir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamaz" sözleriyle Türk milletinin kimliğinin oluşumu ve devamlılığını açısından dinin önemine dikkat çekmiştir (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, 66). Gerek Millî Müca-

dele sırasında gerekse daha sonraki dönemlerde dinin önemli bir ortak kimlik kaynağı olduğunu görmüş, toplumun Kurtuluş Savaşı'nda aktif olarak mücadeleye katılmasını teşvik için yaptığı konuşmalarda dinî kavramları sıkça kullanmış, Millî Mücadele'nin her safhasında din âlimlerinin yakın desteğini almıştır (Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*).

Atatürk çeşitli konuşmalarında dinin insanları tekâmüle erdirmeyi amaçladığını, Allah'ın bunun için çok sayıda peygamber gönderdiğini, Hz. Muhammed'in son peygamber, Kur'an-ı Kerim'in de mükemmel bir kitap olduğunu ifade etmiş ve Balıkesir Zağanos Paşa Camii'nde 7 Kasım 1923 tarihindeki hutbesinde şöyle demiştir: "İnsanlara doğruluğun özünü vermiş olan dinimiz son dindir. Kusursuz ve en mükemmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, gerçeklere bütünüyle uyar ve uygun düşer" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, 93). Atatürk'ün din konusundaki düşünceleri incelendiğinde onun İslâm dininin aydınlık özüne kuvvetle sahip çıktığı görülür. 29 Ekim 1923'te kendisiyle görüşen Fransız gazeteci Maurice Pernot'a verdiği demeçte, "Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliğiyle dindar olmalıdır demek istiyorum, dinime bizzat nasıl hakikate inanıyorsam buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye engel hiçbir şey ihtiva etmiyor" diyerek (*a.g.e.*, III, 70; Karal, s. 66) bâtıl inançlardan arınmış bir dindarlığı, doğru bilgilere dayalı bir inanç yapısını milletin ilerlemesi ve bekası için ne kadar önemli gördüğünü, İslâmiyet'in en son ve mükemmel bir din olarak akıl ve mantıkla çelişmediği ve bu yönüyle de bir din-bilim çatışmasına yol açmadığı düşüncesinde olduğunu ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal dinin kutsal saydığı değerlere ve kavramlara olan saygısını her fırsatta ifade etmiştir. Meselâ, "Hz. Muhammed Allah'ın birinci ve en büyük kuldur. Onun izinde bugün milyonlarca kişi yürüyor. Benim adım, senin adın silinir, fakat o sonsuza kadar ölümsüzdür" sözleriyle İslâm peygamberinin insanlık tarihindeki yerine işaret etmiştir (Sarıkoyuncu, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, s. 29).

Dinin ana kaynaklarından öğrenilmesi gerektiğini düşünen Atatürk, toplumun en doğru bilgilerin yer aldığı Kur'an tefsiri ve hadis kitapları ile aydınlatılması yönünde bazı girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Kur'an-ı Kerim'in tefsirinin hazırlanması için Elmalılı Muhammed Hamdi'ye tâlimat vermiştir. Mehmed Vehbi Efen-

di'nin de *Hulâsatü'l-beyân* adlı eserini böyle bir teşvik sonunda yazdığı bilinmektedir. Belli başlı dinî kaynakların Türkçe'ye çevrilmesi meselesi Atatürk'ün girişimleri sonucu meclise taşınmış ve 21 Şubat 1925 tarihli bütçe görüşmelerinde mecliste dinî neşriyat konusu ele alınarak meâl ve tefsir faaliyetlerinde harcanmak üzere Diyanet İşleri Riyâseti bütçesine 20.000 lira ödenek aktarılmasına karar verilmiştir. Bu arada *Tecrid-i Sarih*'in tercümesinin yapılması için Kâmil Miras'ın, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meâlî için de Mehmed Âkif'in (Ersoy) görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu teşebbüsler neticesinde Elmalılı Muhammed Hamdi'nin *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eseriyle Kâmil Miras'ın *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* Diyanet İşleri Riyâseti tarafından neşredilmiştir. Atatürk, Kur'an'ın tercüme edilmesine gerekçe olarak da şunları söylemiştir: "Türk milleti Kur'an'ın arkasından koşuyor, fakat onun ne dediğini anlamıyor, içinde neler var bilmiyor ve bilmeden ibadet ediyor. Benim maksadım arkasından koştuğu kitapta neler olduğunu Türk anlasın" (Gürtaş, s. 41). Öte yandan Atatürk'ün emriyle camilerde Kur'an'ın Türkçe meâlî de okunmuştur. Ancak meâl namaz kılınırken değil, namazdan önce veya sonra Kur'an'dan okunan kısımların mânâsının anlaşılması maksadıyla okunmuştur (*a.g.e.*, s. 42).

Mustafa Kemal, ayrıca dinin iyi öğrenilip öğretilmesi için eğitim kurumlarına ihtiyaç olduğunu biliyordu. "Hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini eşit düzeyde öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir" şeklindeki sözleri (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, 94), din eğitiminin okullarda ve devlet tarafından verilmesinin gereğine dikkat çekmektedir. Din alanında cehalet, hurafe ve yanlış anlayışların ortadan kaldırılması ve din istismarının önlenebilmesi için eğitim son derece önemlidir. Bu konuda yaptığı bir konuşmada, "Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli ewelâ mevcut cehli izâle etmektir. Okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıyacak kadar coğrafî, dinî, ahlâkî mâlûmat vermek ve dört işlemleri öğretmek olmalıdır" diyerek eğitim politikası içinde din eğitime de yer verilmesi gerektiğine işaret etmiştir (Karal, s. 79). Atatürk, bütün alanlarda olduğu gibi din alanında da ihtisas sahibi fertler yetiştirecek okullara ihtiyaç olduğunu belirtmiş, "Dinimizin gerçek fel-

sefesini inceleyecek, araştırarak, bilimsel ve teknik olarak telkin kudretine sahip seçkin ve gerçek din bilginlerini de yetiştirecek yüksek öğrenim kurumlarına sahip olmalıyız” sözleriyle Türk toplumuna bilimsel eğitim esaslarına uygun dinî bilgiler verilmesini istemiştir (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, 89). Ayrıca toplumun, dinî ihtisas ve derin dinî bilgilere sahip olup her türlü boş inançtan sıyrılarak gerçek ilim ve fennin nurları ile temiz ve mukemmel oluncaya kadar gerçek din âlimleri vasıtasıyla aydınlatılmasını öngörmüştür (*a.g.e.*, II, 218).

Atatürk’ün din eğitimi hakkındaki görüşü kısaca şöyledir: Öncelikle dinî gerçekleri ilmî bir zihniyet ve yöntemle ele alıp araştırarak âlimler yetiştirmek amacıyla yüksek öğretim kurumları oluşturulmalıdır. İkincisi her ferde dininin mutlaka okullarda iyi yetişmiş elemanlar tarafından öğretilmesi ve bütün vatandaşların dinî bilgileri eşit düzeyde öğrenmesi gerekir. Atatürk’e göre din lüzumlu olduğu gibi onun okullarda konunun uzmanlarıncâ ilmî yöntemlerle öğretilmesi de o kadar zorunludur. Bu sebeple müfredat programlarında her seviyeden vatandaşın anlayabileceği düzeyde, bâtıl inançlardan arındırılmış, dinin özünü ve hakikatini yansıtan dinî bilgilere yer verilmelidir. “Dinsiz kimse olmaz. Bu genelleme içinde şu din ya da bu din demek değildir. Tabiatıyla biz içine girdiğimiz dinin en çok isabetli ve olgun olduğunu biliyoruz ve imanımız da vardır. Fakat bu inancı nurlandırmak lâzım, temizlenmek, güzelleştirmek lâzımdır ki hakikaten kuvvetli olabilsin” (Borak, s. 194).

Laiklik, Atatürk’ün düşünce sisteminin temellerinden biri olduğu kadar onun din anlayışının çerçevesini de belirlemektedir. Atatürk’e göre laiklik sadece din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması demek değildir. Laiklik bütün yurttaşların vicdan, ibadet ve din özgürlüğü demektir (*Atatürkçülük*, I, 111) Onun laiklik anlayışının özündeki özgürlükçü tutumu birçok konuşmasına yansımıştır. Meselâ, “Türkiye Cumhuriyeti’nde her yetişkin dinini seçmekte serbest olduğu gibi belirli bir dinin merasimi de serbesttir. Yani ibadet hürriyeti vardır. Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünce ve düşünüşe karşı değiliz” şeklindeki açıklaması (Ecer, s. 134), Atatürk’ün dinî inanç ve ibadetlere kısıtlama getirilmesini onaylamadığını gösteren bir özgürlük çerçevesi çizmektedir. Onun döneminde uygu-

lanmaya başlanan laikliğin özündeki hürriyet kapsamına inanma, ibadet etme, dinî yayınlar yapma, dinî tâlim ve terbiye ile din hizmetleri yürütme gibi hak ve özgürlükler de girmektedir ki bütün bunlar daha sonraki yıllarda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi (1948), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Din ya da Kanaate Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılmasına İlişkin Bildirge (1981) gibi belgelerde de ifade edilmiştir.

Mustafa Kemal’in laiklik anlayışının temelinde din ve vicdan hürriyeti yanında dinin siyasî meşruiyet ve otorite kaynağı olmaktan çıkarılması da vardır. Bu mânâda laiklik, bir taraftan insanların inançlarını serbestçe yaşayabilecekleri içtimai ve hukukî bir zeminin hazırlanmasını hedeflemekte, diğer taraftan dine siyasî meşruiyet aracı olarak başvurulmasının önlenmesini amaçlamaktadır. Laiklik anayasal düzenin ayrılmaz bir parçası olarak Cumhuriyet’in temel nitelikleri arasında yer almıştır. Atatürk’ün laiklikle ilgili düşünce ve kararlarının en belirgin özelliklerinden biri olan din ve vicdan hürriyeti anayasalarda özellikle vurgulanmıştır. Onun laiklik anlayışı bir yandan din ve vicdan hürriyetine vurgu yapmakta, öte yandan da toplumun dinî ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğine işaret etmektedir. Atatürk, ülkenin geleceği için önemli gördüğü kurumların temellerini atarken Türk toplumunda dinin yerini ve önemini göz ardı etmemiştir. Türkiye’deki din hizmetlerinin geniş kitlelere ulaştırılması için bizzat kurulmasına öncülük ettiği kurumların başında Diyanet İşleri Başkanlığı gelmektedir. Bu bakımdan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Genelkurmay Başkanlığı ile aynı zamanda kurulması, Atatürk’ün din hizmetlerine ve sahih kaynaklı dinî bilgilerin geniş halk kitlelerine ulaştırılmasına verdiği önemi göstermektedir.

Bütün bunlardan, Atatürk’ün dinin temel kaynaklarının doğru anlaşılmasına, ilmî yöntemlere dayalı din eğitimine ve laiklik ilkesine önem verdiği kadar din ve vicdan hürriyetine de önem verdiği anlaşılmaktadır. Onun özgürlük anlayışı içinde en önemli yeri vicdan ve din hürriyetinin aldığı söylenebilir (Mumcu, s. 62). Atatürk, ortaöğretim kurumlarında okutulmak üzere bir kısmını kendisinin yazdığı kitapta millet kavramını açıklarken, “Türkiye Cumhuriyeti’nde her reşit dinini ihtihapta serbesttir” ilkesini ortaya koyar (Afetinan, s. 56). Vicdan hürriyetini tanımlarken de, “Her fert istediğini düşünmek,

istediğine inanmak, kendine mahsus siyâsî bir fikre mâlik olmak, mensup olduğu bir dinin icaplarını yapmak veya yapmama hak ve hürriyetine mâliktir. Kimse dinin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz” diyerek (*a.g.e.*, a.y.) dinî inanç ve ibadetler konusunda baskıcı ve yasağcı değil özgürlükçü bir anlayışı savunduğunu belirtmiştir. Çeşitli vesilelerle vicdan ve din hürriyetinin önemine temas eden Atatürk dinî inançların saygı ve hoşgörülle karşılanmasının gerektiğini belirterek taassup, tutuculuk ve hoşgörüsüzlüğü eleştirmiştir. İnsanların vicdanî inanışlarına karşı kin tutulmaması ve inançlara hürmet gösterilmesi tavsiyesinde bulunmuş, kişilerin inanç seçimlerine ve vicdanî tercihlerine müdahale edilmemesini istemiştir (*a.g.e.*, s. 57). Atatürk bizzat kaleme aldığı “Taassupsuzluk” başlıklı yazısında, “Türkiye Cumhuriyeti’nde herkes Allah’a istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dinî fikirlerinden dolayı bir şey yapılmaz” sözleriyle din ve vicdan hürriyetinin genişliğini göstermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1952, II, 66, 89, 93, 94, 218; III, 70; *Yakınlarından Hatıralar*, İstanbul 1955, s. 103; *Atatürk’ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleyişleri* (haz. Sadi Borak), Ankara 1997, s. 177; Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, İstanbul, ts. (Anıl Yayınevi), s. 55-56, 58, 69, 194, ayrıca bk. tür.yer.; Kılıç Ali, *Atatürk’ün Hususiyetleri*, İstanbul 1955, s. 57, 116; Hafız Yaşar Okur, *Atatürk’le On Beş Yıl: Dinî Hatıralar*, İstanbul 1962, s. 10, 36-40, ayrıca bk. tür.yer.; Mir Hamza Kişioğlu, *Atatürk İlkeleri ve Din*, Ankara 1965, tür.yer.; Enver Ziya Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, Ankara 1969, s. 66, 79; Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar: Özel Uyarları ve Düşüğü Notlar*, Ankara 1983, tür.yer.; Ayşe Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ankara 1988, s. 56, 57; Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Ankara, ts. (Diyanet İşleri Başkanlığı), s. 41, 42, ayrıca bk. tür.yer.; Ahmet Mumcu, *Atatürk’ün Kültür Anlayışında Vicdan ve Din Özgürlüğünün Yeri*, Ankara 1991, s. 62; Ethem Ruhi Fırlalı, “Atatürk ve Din”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara 1995, s. 265-277; Ali Sankoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, Ankara 1995-97, I-II, tür.yer.; a.mlf., *Atatürk, Din ve Din Adamları*, Ankara 2002; *Atatürkçülük: Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri*, İstanbul 1997, I, 111; Cemil Denk, *Atatürk, Laiklik ve Cumhuriyet*, Ankara 1999, tür.yer.; Ahmet Vehbi Ecer, “Atatürk’ün Din ve İslâm Hakkındaki Görüşleri”, *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik* (haz. Ethem Ruhi Fırlalı v.dğr.), Ankara 1999, s. 115-136; ayrıca bk. Ethem Ruhi Fırlalı’nın Giriş’i; İsmail Yakıt, *Atatürk ve Din*, Isparta 2000; Hüseyin Bahar, *Atatürk’ün İnanç Dünyası*, Ankara 2001; Sinan Meydan, *Bir Ömrün Öteki Hikayesi: Atatürk, Modernizm, Din ve Allah*, İstanbul 2002, s. 47.

